

TEVESSÜL

sülde bulunmanın câiz görüldüğü hususunda ihtilâf yoktur. Hayatta iken ve ölümlelerinden sonra Hz. Peygamber'in, veflelerin ve sâlih kulların zatıyla tevessülde bulunmayı şirk saymak ise isabetli görünmemektedir. Zatla tevessül konusunda kesin bir delil bulunmamakta, bu tevessül vesile âyetinin yorumuna dayanmaktadır. Konuyla ilgili hadisler ise âhad niteliğinde olup zayıf kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in dualarında bazı tesbih lafızlarını zikrettikten sonra, "Ruhun (Cibrîl) ve meleklere rabbi olan Allahım!" diye niyaz edip Allah katında yüksek makam sahiplerini zikretmesi ise dikkat çekici bir uygulamadır (Müslim, "Şalât", 223; Ebû Dâvûd, "Şalât", 147). Diğer bir husus da Sünnî akîdeye göre peygamberler ve Resûl-i Ekrem'in kendilerini ismen cennetle müjdelediği sahâbiler dışında hiç kimsenin "sâlih" diye nitelendirilip tevessül vasıtası kabul edilemeyeşidir. Kişi olarak sâlih kulların kimler olduğu belirlemek mümkün değildir; sadece Allah'ın emirlerine bağlılık dikkate alınarak onlar hakkında hüsnüzanda bulunulabilir. Dolayısıyla iyi kişilerin zatıyla tevessül etmek hüsnüzanna dayalı olup zaman içinde ortaya çıkan bir uygulamadır. Tevessülü şirke dönüştüren hususların başında Allah'tan başkasına dua etmek, böyle bir kişiye ulûhiyyet niteliği atfetmek, kendisiyle tevessül edilen kimseye aşırı saygı göstermek gelir.

Tevessüle dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır: İbn Merzûk el-Hatîb, *et-Teveessül* (Süleymaniye Ktp., Efgânî Şeyh Ali Haydar Efendi, nr. 70); Muhammed Mekki İstanbûlî, *Teveessül: Kasîde-i Bürde Şerhi* (Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 393); Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî, *el-Kaşîdetü'd-Dimyâtîyye fi't-teveessül bi-es-mâ'illâhi'l-hüsnâ* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1588); Ahmed el-Menîni, *Hâtîmetü istinzâlî'n-naşr bi't-teveessül bi-şühedâ'i Uhud ve'l-Bedr* (Kahire 1281); Abdülkâdir b. Ahmed el-Fâkihî, *Hüsnü't-teveessül fi ziyâreti ef'âli'r-rusül* (Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa, nr. 79); İbn Kemal, *Risâle fi't-teveessül* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 1850); Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsâ et-Tilimsânî, *Mişbâhu'z-zalâm fi'l-mustağîşîn bi-hayri'l-enâm* (Süleymaniye Ktp., Refsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 264); Ali Ahmed et-Tahtâvî, *el-İbdâ'ât fi mezârri'l-ibtidâ'ât bida'u'n-nüzûr ve'z-zebâ'ih ve't-teveessül ve'd-du'â ve'l-hilf bi-ğayrillâh* (Beyrut 1421/2000); Ahmed b. Zeynî Dahlân, *Risâle fi-*

mâ yete'allak bi-edilleti cevâzi't-teveessül bi'n-nebi (İstanbul 1996); Ali Ataç, *Kelâm ve Tasavvuf Açısından Teveessül* (1993, doktora tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Sıdkî ez-Zehâvî, *er-Red 'alâ münkiri't-teveessül ve'l-kerâmât ve'l-havârih* (İstanbul 2001); Alevî b. Ahmed el-Haddâd, *Mişbâhu'l-enâm cilâ'ü'z-zalâm* (İstanbul 1996); Mûsâ Muhammed Ali, *Hakikatü't-teveessül ve'l-vesîle 'alâ dav'î'l-Kitâb ve's-Sünne* (Beyrut 1985); Ebû'l-Fazl İbnü's-Siddîk, *İrgâmü'l-mübtedî'l-gâbi bi-cevâzi't-teveessül bi'n-nebi* (Amman 1992); Nâsirüddin el-Elbânî, *et-Teveessül ahhâmühü ve envâ'u-hû* (Beyrut 1986, 1990); Şevkânî, *ed-Dürü'n-naqdî fi ihlâsî kelimetit't-tevhîd* (Beyrut 1932).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "vsl" md.; *Müsned*, I, 391; II, 116, 168; III, 83; IV, 138; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, VIII, 405; a.mlf., *et-Tebşîr fi me'âlimi'd-dîn* (nşr. Abdülazîz b. Ali eş-Şibl), Riyad 1425/2004, s. 156; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Halil İbrahim Kaçar), İstanbul 2006, VIII, 299-302; Fahreddin er-Râzî, *el-Metâlibü'l-'âliye* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1407/1987, VII, 275-277; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il* (nşr. M. Reşid Rızâ), [baskı yeri ve tarihi yok] (Lecnetü't-türâsî'l-Arabî), I, 10-31; a.mlf., *Kâ'ide celîle fi't-teveessül ve'l-vesîle*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye); İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikin*, Kahire 1403/1983, I, 375; Takyyüddin es-Sübkî, *Şifâ'ü's-sekâm fi ziyâreti hayri'l-enâm*, Bulak 1318, s. 133-195; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, İstanbul 1305, II, 43; İbn Ebû'l-İz, *Şerhu'l-Akîdeti'l-Tağâviyye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1408/1987, I, 294-299; Hisnî, *Def'u şühêhi men şebbehe ve temerrede* (nşr. Abdülvâhid Mustafa), Leiden 1424/2003, s. 200-201, 391, 394, 403-414, 420-430, 450, 572-573; Emîr es-San'ânî, *Tahtîrü'l-tiikâd 'an edrânî'l-ilhâd* (nşr. Abdullah b. Yûsuf), Küveyt 1404/1984, s. 22-23, 31; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, VI, 127-128; M. Osman Abduh el-Burhânî, *İntişâru evliya'i'r-rahmân 'alâ evliya'i's-şeytân*, Kahire 1318/1900, s. 3-24; Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, tür.yer.; El-mallî, *Hak Dini*, II, 1669-1670; M. Zâhid Kevserî, *Mahtu't-tekauvül fi mes'eleti't-teveessül*, Kahire 1369, s. 2-18; Ebû'l-Fazl İbnü's-Siddîk, *İthâfû'l-ezkiyâ bi-cevâzi't-teveessül bi'l-lenbiyâ ve'l-evliyâ*, Beyrut 1405/1984, s. 7-12, 17-18, 28-50; M. İd el-Abbâsî, *et-Teveessül enuâ'uh ve ahhâmüh*, Beyrut 1986, s. 9-16, 32-36, 41, 50-56; M. Nesîb er-Rifâî, *et-Tevaşşul ilâ hakikatit't-teveessül*, Halep, ts., tür.yer.; Dilaver Selvi v.dğr., *Kur'an ve Sünnet Işığında Râbita ve Teveessül*, İstanbul 1994, s. 67; İsa b. Abdullah b. Muhammed b. Mânî el-Himyârî, *et-Te'emmül fi hakikatit't-teveessül*, Beyrut 2001, tür.yer.; Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 316-317, 337-338; Zekeriya Güler, "Vesîle ve Teveessül Hadislerinin Kaynak Değeri", *Tasavvuf*, sy. 10, Ankara 2003, s. 45-92.

TEVFİK

(التوفيق)

Allah'ın

hayırlı işlerde kişiyi başarılı kılması anlamında kelâm terimi.

Sözlükte "isteğe uygun olmak; isteğe uygun bulmak" anlamındaki **vefk** kökünden türeyen **tevfik** "farklı şeyleri ortak bir ilgi aracılığıyla bir araya getirmek; barıştırmak" mânasına gelir (*Kâmus Tercümesi*, III, 1031-1033; *el-Mu'cemü'l-vasîf*, "vfk" md.). Terim olarak "Allah'ın kulların fiillerini sevdiği ve razı olduğu şeye uygun kılması" demektir (*et-Ta'rifât*, "vfk" md.). Benzer anlamlar taşıyan **inâyet**, **nusret** ve **lutf** kelimeleri gibi **tevfik** de hayır ve iyiliğe yönelik davranışlara özgü kılınmıştır (Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "vfk" md.). **Tevfik** "Allah'ın isyankâr kullarından yardımını kesmesi" anlamındaki **hızlânın** karşıtıdır. Kur'ân-ı Kerim'de **vefk** kavramı dört yerde sözlük anlamıyla geçmektedir. Hz. Şuayb kendi ümmetine peygamberlik görevini ve sorumluluklarını anlatırken başarısının (**tevfik**) ancak Allah'ın yardımıyla gerçekleşebileceğini söylemiştir (Hûd 11/88; bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "vfk" md.). **Vefk** kavramının *Kütüb-i Sitte*'nin yanı sıra Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve diğer hadis kaynaklarında yer aldığı görülmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "vfk" md.). Namazda okunan Fâtiha'nın sonunda imamlarla birlikte "âmin" diyen kimsenin bu fiili meleklere söyleyişine denk geldiği takdirde (muvâfakat) geçmiş günahlarının affedileceğine dair hadis birçok kaynakta yer almaktadır. Bir hadiste Cenâb-ı Hakk'ın hayır murat ettiği kulumu ölmeden önce sâlih amel işlemeyle muvaffak kıldığı bildirilmektedir (*Müsned*, III, 106, 120, 230; Tirmizî, "Kâder", 8). Hadislerde ayrıca, "Başarı sadece Allah'tandır" (ve billâhi't-tevfik); "Başarıyı sağlayan Allah'tır" (Allâhu veliyyü't-tevfik) gibi dua cümleleri bulunmaktadır (Nesâî, "Eşribe", 25, 48; "Fey", 1). Resûl-i Ekrem'in hilâli gördüğü zaman yeni ay süresince Allah'ın rızasını kazanmasının nasip edilmesi yolunda dua ettiği nakledilmektedir (Dârîmî, "Şavm", 3).

Kelâm ilminde erken devirlerden itibaren kader ve insan fiilleri, hidayet ve dalâlet gibi konular bağlamında **tevfik** kavramı da ele alınmaya başlanmıştır. Kelâm âlimleri, filozofların inâyet teorisine Allah'ın iradesine yeterli derecede vurgu yapmadığı gerekçesiyle karşı çıkıp **tevfik** kavramını tercih etmişlerdir. İnsana ihti-

yarı fiillerinde yaratma gücü nisbet eden ve lutuf kavramına özel bir yer veren Mu'tezile tevfiği de bu anlayış çerçevesinde açıklamaktadır. Buna göre Allah'ın tevfiği inanan kimseye verilen mükâfat veya kişinin başarılı olduğuna Allah'ın hükmetmesidir, dolayısıyla kâfirin başarılı kılınması söz konusu değildir. Ca'fer b. Harb'e göre tevfiğ ve "tesdîd" Allah'ın iki lutfudur, ancak bunlar herkes için tecelli etmez. Ebû Ali el-Cübbârî'ye göre ise tevfiğ Allah tarafından bilinen bir lufuttur, O bu lufutta bulunduğu zaman kişi iman etmeye muvaffak olur (Eş'arî, *Ma'kâlât*, s. 262-263). Kâdî Abdülcebâr, tevfiğın sevap veya mükâfat ya da ilâhî hüküm olduğu biçimindeki yorumu isabetli görmez. Ona göre sorumluluk taşıyan insanın itaati seçmesi halinde lutuf kavramı tevfiğ diye isimlendirilir (*Müteşâbihü'l-Kur'ân*, s. 735). Mu'tezile'ye ait bu görüşler doğrultusunda tevfiğ, Cenâb-ı Hak'ın insana dinî gerçekleri görüp anlama ve iradesiyle onları benimseme kabiliyeti vermesi, ayrıca söz konusu gerçekleri önceden açıklaması ve kesin delillerini ortaya koymasısıdır (Şehristânî, s. 411). İnsanların iradî fiillerini ilâhî bir müdahale olmadan meydana getirme gücüne sahip bulunmadığını kabul eden Eş'arî kelâmcılarına göre tevfiğ kula Allah tarafından fiil anında verilir ve sadece hayır yönünde kullanılabilir, kötülüğe dönüşmez. Diğer bir ifadeyle Allah'ın tevfiği O'nun insanlarda hayra yönelmeye elverişli kudreti yaratmasıdır (a.g.e., s. 412); dolayısıyla tevfiğ iman etmeleri konusunda Allah'ın müminlere bir lufu olup sadece onları kapsar (Eş'arî, *el-İbâne*, s. 68; İbn Fûrek, s. 123). Tevfiği hayır işlemesi için kula verilen güç şeklinde açıklayan İbn Hazm hidayetini bir kısmının aynı anlamı taşıdığını, buna "te'yîd" ve "ismet" de denildiğini belirtir (*el-Faşl*, III, 42, 56, 65). Fiile ilişkin kudretin hayır ve şer olarak iki yönde kullanılabilirdiğini söyleyen Hanefî ve Mâtürîdîler'e göre tevfiğ Allah'ın insanlarda hayırlı amelle onu yapabilme gücünü bir araya getirmesidir. Allah müminin hayra olan isteğini ve yönelişini bildiğinden onu bu yönde davranmaya muvaffak kılar, bir anlamda onu sevkeder (Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII, 223; IX, 166). Nitekim Beyâzîzâde Ahmed Efendi tevfiğın insanlar için yardım ve kolaylaştırma demek olduğunu kaydeder (*İşârâtü'l-merâm*, s. 233). Kelâm âlimleri tevfiğ kavramını hidayet ve kader konularıyla ilişkilendirmiş, ilâhî ilim, kudret ve irade sıfatlarını açıklarken bunun yanında kulun sorumluluğunu temellendirmeye çalışmış, onun iradî fiillerdeki

rolünün sınırlarıyla ilgili farklı yaklaşımlar ortaya koymuştur. Ancak İslâm âlimleri, kişinin dünyada ve âhiretteki başarısının ilâhî lutuf ve tevfiğten bağımsız şekilde gerçekleşmeyeceği hususu ile iyiliğe yönelenlerin seçtikleri fiili işleme gücünü Allah'tan aldıkları konusunda görüş birliğine varmıştır. Bu durumda insana düşen görev, iyi ve güzel olana yönelerek bu yolda gayret göstermek ve hayırlı sonucun gerçekleşmesini Allah'tan beklemektir; tevfiğ de bu beklentinin yerine gelmesi demektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1501; *Kâmus Tercümesi*, III, 1031-1033; *Müsned*, III, 106, 120, 230; Eş'arî, *el-İbâne*, Beyrut 1418/1998, s. 68; a.mlf., *Ma'kâlât* (Ritter), s. 262-263; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 420-427; a.mlf., *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Hatice Boyunukalın), VII, 223; (nşr. Murat Süllün), IX, 166; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 36, 106, 109, 123; Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğni*, XIII, 11-14; a.mlf., *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 519, 780; a.mlf., *Müteşâbihü'l-Kur'ân* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, s. 184, 735; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), III, 42, 56, 65; Cüveynî, *el-İrşâd* (Temîm), s. 223-224; Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm* (nşr. A. Guillaume), London 1984, s. 411-414; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm min 'ibârâtü'l-İmâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, s. 233, 266, 303; "Tavfiğ", *EL²* (İng.), X, 386; İlyas Çelebi, "Hızlân", *DİA*, XVII, 419-420; a.mlf., "Lutuf", a.e., XXVII, 239-241; Meryem Kiyânî Ferîd, "Tevfiğ", *Dânişname-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1383/2004, VIII, 553-557.

HÜLYA ALPER

TEVFİK FİKRET

(1867-1915)

Edebîyât-ı Cedîde şairi.

24 Aralık 1867'de İstanbul Aksaray'da doğdu. Asıl adı Mehmed Tevfik'tir. Babası Hâriciye Kalemî'nde memurluk ve çeşitli vilâyetlerde mutasarrıflık yapan Çankırılı Hüseyin Efendi, annesi Sakız adası Rumları'ndan mühtedî Hüsrev Bey'in kızı Hatice Refia Hanım'dır. Öğrenimine Aksaray'da Mahmudiye Vâlîde Rüşdiyesi'nde başlayan Mehmed Tevfik, mektebin Doksanüç Harbi'nin ardından Rumeli'den gelen muhacirlere tahsis edilmesi üzerine Mekteb-i Sultânî'ye (Galatasaray) gönderildi. Bu mektebin onun şahsiyeti üzerinde büyük etkisi vardır. Hacca giden annesi bir kolera salgınında Hicaz'da öldüğünden (1879) Tevfik'in gençlik yılları büyükkannesinin yanında geçti. Öğrencilik yıllarında disiplini, çalışkanlığı ve kişiliğiyle hocalarının dikkatini çekerken bir yandan da

mektepe arkadaşlarının sevgisini kazandı. Galatasaray'da devrin tanınmış hocalarından Muallim Feyzi, Recâizâde Mahmud Ekrem ve Muallim Nâci'den ders gördü. Edebiyata ve özellikle şiire karşı yeteneği bu yıllarda ortaya çıktı. Hocalarının teşviğiyle yazdığı eski tarzdaki ilk şiirleri Muallim Feyzi vasıtasıyla *Tercümân-ı Hakîka'* ta yayımlandı (1884-1885).

1888'de Mekteb-i Sultânî'yi birincilikle bitirdikten sonra aynı yıl Bâbü'l-Hâriciye Odası'nda çalışmaya başladı. Buradaki görevinden hoşlanmadığı için Sadâret Mektûbî Kalemî'ne geçti; ancak verilen maaşı az bularak eski memuriyetine döndü (1889). 1890'da dayısının kızı Nâzime Hanım'la evlendi. 1891'de İsmâil Safâ'nın neşrettiği *Mirsad* dergisinin açtığı tevhiğ ve sitâ-yiş-i hazret-i pâdişâhî yarışmalarında birinci seçildi. 1892 yılına kadar devam eden memuriyeti sırasında Gedikpaşa'daki Ticaret Mektebi'nde Fransızca ve hüsn-i hat dersleri de verdi. 1894'te arkadaşları Hüseyin Kâzım Kadri ve Ali Ekrem'le (Bolayır) birlikte *Ma'lûmât* dergisini çıkardı; burada bazı şiirleriyle tercümelere yayımlandı. Aynı yıl Mekteb-i Sultânî'de açılan Türkçe muallimliği imtihanını kazanarak bu okula tayin edildi. Ancak hükümetin memur maaşlarında kesintiye gitmesi üzerine istifa etti. Ardından hayatının sonuna kadar sürdüreceği Robert College'da Türkçe hocalığına başladı.

1896 yılı başlarında edebiyatta yenilik yapmaya hevesli gençlerle yeni bir edebî topluluk kurmayı arzu eden Recâizâde Mahmud Ekrem, öğrencisi Ahmed İhsan'ı (Tokgöz) yayımlamakta olduğu *Servet* dergisini *Servet-i Fünûn* adıyla edebî bir dergi haline getirmeye ve ardından Tevfik Fikret'i bu derginin başına geçmeye ikna etti. *Servet-i Fünûn* böylece Tevfik Fikret'in yönetiminde Şubat 1896 tarihli 256. sayısından itibaren edebiyatta ve özellikle şiirde yenilik yapmak isteyen gençlerin toplandığı bir edebiyat mahfili durumuna geldi. Topluluğa katılanlardan Cenab Şahabeddin, Hâlid Ziya (Uşaklıgil), Mehmed Rauf, Hüseyin Cahid (Yalçın), Hüseyin Suad, H. Nâzım (Ahmet Reşit Rey), A. Nâdir (Ali Ekrem Bolayır), Ahmed Şuayb, İbrâhim Cehdî (Süleyman Nazif), Süleyman Nesibi, Fâik Âlî (Ozansoy) ve İsmâil Safâ'nın yanı sıra Sâmipaşazâde Sezâi ile Recâizâde Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hâmid Servet-i Fünûncuları destekledi.

Türk edebiyatı tarihinde birinci ve ikinci Tanzimat neslinden sonra edebiyatta Batılı anlamda asıl yenilikleri gerçekleştiren